UOT 32:93/94

ENES YILDIRIM
Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı
yildirimenes@mail.ru

İKİNCİ QARABAĞ MÜHARİBƏSİ ZAMANI AVROPA İTTİFAQININ MÖVQEYİ VƏ MÜHARİBƏDƏN SONRA AZƏRBAYCANLA MÜNASİBƏTLƏRİN YENİDƏN FORMALAŞMASI

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/106/203-209

2020-ci ilin payızında baş verən və 44 gün davam edən İkinci Qarabağ Müharibəsi, Azərbaycan ilə Ermənistan arasında qısa, lakin son dərəcə mühüm bir savaş olaraq tarixə düşdü. Bu münaqişə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etməsini və Cənubi Qafqazda yeni bir geosiyasi mənzərənin formalaşmasını təmin etdi. Müharibənin bitməsi ilə birlikdə, Avropa İttifaqının (Aİ) tutumu və Azərbaycan ilə olan münasibətlərinin yenidən qurulması mühüm bir dönüş nöqtəsi olacaq.

Açar sözlər: İkinci Qarabağ müharibəsi, Avropa İttifaqı, Azərbaycan, ərazi bütövlüyü, Cənubi Qafqaz, enerji təhlükəsizliyi.

Giriş. 2020-ci ilin payızında, Cənubi Qafqaz regionu yenidən qlobal diqqət mərkəzinə çevrildi, çünki Azərbaycan və Ermənistan qısa, lakin son dərəcə mühüm olan İkinci Qarabağ müharibəsində qarşılaşdı. Bu 44 günlük hərbi münaqişə yalnız dərhal iştirak edən tərəflər üçün deyil, həmçinin onları əhatə edən mürəkkəb beynəlxalq münasibətlər şəbəkəsi üçün də önəmli bir dönüş nöqtəsi oldu. Bu yenidən qurulan əlaqələrin mərkəzində Avropa İttifaqının mövqeyi və onun münaqişə zamanı və sonrasında Azərbaycanla olan münasibətlərinin yenidən şekillənməsi dayanır, bu da həm geosiyasi dəyişiklikləri, həm də münaqişənin sosial-iqtisadi nəticələrini özündə əks etdirir. Azərbaycan müharibədən sonraki dövrdə Cənubi Qafqazda sülhün və sabitliyin bərqərar olunmasında əsas rol oynayır [1].

İkinci Qarabağ müharibəsi, Rusiyanın vasitəçiliyi ilə atəşkəs sazişi ilə sona çatdı, Azərbaycan üçün əhəmiyyətli ərazi qazancları və Cənubi Qafqazda yeni bir geosiyasi mənzərə ilə nəticələndi. Münaqişə, regional təhlükəsizlik mexanizmlərinin həssaslığını və beynəlxalq diplomatik səylərin uzunmüddətli münaqişələri həll etməkdəki məhdudiyyətlərini vurğuladı. Azərbaycan üçün müharibə yalnız hərbi qarşıdurma deyil, həm də onun suverenliyi və ərazi bütövlüyünü təsdiqləyən, xarici siyasəti və milli kimliyi üçün mərkəzi olan bir məqam idi. Sülh, sabitlik və insan hüquqlarına öhdəlik daşıyan Avropa İttifaqı, güc dinamiklərindəki dəyişikliklərin reallıqları ilə prinsiplərini balanslaşdırmaq, xüsusilə enerji sektorunda strateji tərəfdaşlıqların ehtiyacı nəzərə alınaraq, mürəkkəb cavablar toplusunu naviqasiya etməyə çalışdı.

Müharibədən sonrakı dövr, Avropa İttifaqı və Azərbaycanın ehtiyatla qarşılıqlı fəaliyyətə girdiyi bir mərhələyə şahid oldu, burada ilk sülh qurma səylərinə töhfə vermək istəyir, ikincisi isə ittifaqlarını və beynəlxalq tərəfdaşlıqlarını yenidən qiymətləndirir. Xüsusilə 2023-cü ilin sentyabrında baş verən toqquşmalardan sonra Aİ-nin Ermənistan və Azərbaycan arasında sülh sazişi danışıqlarında daha çox iştirak etməsi Aİ-nin Dağlıq Qarabağda davamlı sülhün əldə olunmasında daha mühüm rol oynayacağına ümidləri artırıb [2]. Avropa İttifaqının Azərbaycana yanaşması, regionun Avropa enerji təhlükəsizliyi üçün əhəmiyyəti və təchizat marşrutlarının müxtəlifləşdirilməsi nəzərə alınaraq, daha geniş strateji yenidən qiymətləndirmənin göstəricisi olub. Bundan əlavə, münaqişə, Avropa İttifaqının münaqişə həllindəki roluna və regional siyasətə təsir etmə qabiliyyətinə dair müzakirələri yenidən canlandırdı, xüsusilə Türkiyə və Rusiya kimi regional güclərin iddialı hərəkətləri nəzərə alınaraq. Bu ölkələr yalnız münaqişə zamanı deyil, həm də sonrakı diplomatik və təhlükəsizlik tədbirlərində mühüm rollar oynamışlar, beləliklə, Avropa İttifaqının və Cənubi Qafqaza dair ənənəvi yanaşmalarını təsir ediblər.

İkinci Qarabağ müharibəsinin regional və beynəlxalq təsirləri. 2020-ci ilin 10 noyabrında atəşkəs razılaşması ilə sona erən İkinci Qarabağ Müharibəsi, şübhəsiz ki, Cənubi Qafqazın geopolitik görünümünü yenidən şekilləndirərək, regional güc balansını yenidən təyin etmiş və xüsusilə Azərbaycanla beynəlxalq münasibətləri yenidən qurmuşdur. Bu münaqişə, Azərbaycanın uzun müddətdir mübahisəli

olan regionlar üzərindəki ərazi bütövlüyünü təmin etməklə yanaşı, onun Avrasiya dəhlizində strateji geopolitik əhəmiyyətini də vurğulayaraq, xüsusilə Avropa İttifaqı (Aİ) tərəfindən çoxyönlü beynəlxalq diqqəti cəlb etmiştir.

Təxminən otuz ildir ki, Ermənistanın işğalı altında olan əraziləri geri qaytarmaq üçün Azərbaycanın rəhbərlik etdiyi sürətli hərbi əməliyyat Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik və siyasi tarazlığı əhəmiyyətli dərəcədə dəyişib. Azərbaycanın qələbəsini təkcə döyüş meydanındakı uğur deyil, həm də diplomatik və iqtisadi siyasət formalaşdırıb [3]. Regional güclər olan Türkiyə və Rusiyanın diplomatik və strateji prioritetlərinin yenidən tənzimlənməsini tələb etmişdir. Hər ikisi də regionda əhəmiyyətli təsirə malik olan bu ölkələr, Türkiyənin dərin qardaşlıq və mədəni bağlarına əsaslanan Azərbaycana şərtsiz dəstəyi, onun Qafqazda Türk birliyi və təsirini təşviq edən əsas regional müttəfiq kimi rolunu daha da möhkəmləndirmişdir. Rusiya isə, atəşkəs razılaşmasını vasitəçilik edərək və regiona sülhməramlı qüvvələr yerləşdirərək, Cənubi Qafqaz üzərindəki təsirini qoruyub saxlamaq üçün nəzakətli bir balans aktı icra etmişdir. Bu, Rusiyanın region üzərindəki təsirini qorumaq və hər hansı bir regional tərəfdaşı xaric etməmək üçün strateji marağını vurğulayır.

Azərbaycanın enerji ehtiyatlarının strateji əhəmiyyəti və Avropaya enerji təchizatı üçün kritik tranzit marşrut kimi rolu göz ardı edilə bilməz. İkinci Qarabağ Müharibəsi, enerji marşrutlarının təhlükəsizliyi və Cənubi Qaz Dəhlizi vasitəsilə neft və qazın kəsintisiz axınının əhəmiyyətini daha da vurğulamışdır, bu da Avropa enerji müxtəlifliyi səyləri üçün həyati əhəmiyyətə malikdir. Münaqişə sonrası dövrdə Aİ ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələr, hər iki tərəfin bu vacib enerji marşrutlarını qorumaq ehtiyacını qarşılıqlı olaraq tanıması, Avropa enerji təhlükəsizliyi və Azərbaycanın iqtisadi inkişafı və qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyası üçün əsas rol oynayır.

Aİ ilə Azərbaycan arasında gücləndirilmiş iqtisadi əlaqələr, xüsusilə Azərbaycanın strateji mövqeyi və ehtiyatlarından istifadə edərək, hər iki tərəfin əməkdaşlıq edə biləcəyi yeni sahələri, o cümlədən yenilənən enerji, rəqəmsal transformasiya və infrastruktur inkişafını araşdırmaq imkanı təqdim edir. Bu əməkdaşlıq, müharibədən zərər çəkmiş regionların iqtisadi bərpası və davamlı inkişafı üçün mühit yarada bilər, uzunmüddətli sülh və sabitlik üçün əlverişli şərait yaradır.

Atəşkəs razılaşması ilə müəyyən edilən müharibənin nəticəsi regional əməkdaşlıq və dialoq üçün yeni imkanlar açdı. Aİ-nin Cənubi Qafqazda sülhün və sabitliyin təşviqi istiqamətində atdığı addımlar diplomatik fəaliyyət və münaqişələrin həlli mexanizmlərinə dəstək vasitəsilə daha əməkdaşlıq və inteqrasiya olunmuş regiona doğru yol təklif edir. Aİ çalışmalıdır ki, atəşkəs sazişi Azərbaycan və Ermənistan arasında dialoqu asanlaşdırmaqla və etimad quruculuğu tədbirlərini dəstəkləməklə davamlı sülhə çevrilsin. Əsasən Ermənistanın xeyrinə olan qərəzli münasibəti ilə firavan və sabit Cənubi Qafqazın təməlinin qoyulmasında çox effektli ola bilməz.

İkinci Qarabağ Müharibəsi Cənubi Qafqazda regional təhlükəsizlik, siyasi dinamika, iqtisadi inkişaf və sosial rifah üçün geniş nəticələrə malik danılmaz dönüş nöqtəsi oldu. Münaqişədən sonrakı dövr Azərbaycana regional mövqelərini möhkəmləndirmək, beynəlxalq tərəfdaşlarla konstruktiv əlaqələr qurmaq və davamlı sülh və inkişaf yolu tutmaq üçün unikal imkanlar təqdim edir. Sabitliyi və əməkdaşlığı təşviq etmək öhdəliyi ilə Aİ bu səylərdə əsas tərəfdaş ola bilər. Azərbaycan müharibədən sonrakı mühitin çağırışları və imkanları ilə üzləşdiyi üçün beynəlxalq ictimaiyyətin dəstəyi və iştirakı regionun gələcəyinin formalaşmasında həyati əhəmiyyət kəsb edəcək.

İkinci Qarabağ müharibəsində Aİ. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin inkişaf edən dinamikası daha geniş Avrasiya regionunda geosiyasi maraqlar və strateji tərəfdaşlıqlar arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni əks etdirən Avropa İttifaqının Azərbaycana münasibətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edib. Bu münaqişənin tarixi əhəmiyyətini qiymətləndirməmək olmaz; çünki bu, nəinki postsovet Qafqazında uzun müddətdir davam edən mübahisələri işıqlandırır, həm də Azərbaycanın geosiyasi şahmat taxtasında kritik mövqeyini vurğulayır [4].

Yekun olaraq, Aİ-nin Azərbaycana yanaşması bir sıra amillərlə formalaşıb; Əsas regional oyunçularla münasibətləri tarazlaşdırmaq istəyi, xüsusən də Rusiyanın regionda təsirinin yaratdığı problemləri həll edərkən [5]. Avropa İttifaqı xüsusilə Tehranın ABŞ-la gərgin münasibətləri və bəzi Aİ-yə üzv ölkələrlə İran arasında fikir ayrılıqları səbəbindən İranla yaxınlaşma çətinliklərini nəzərə alsaq, incə diplomatik yoldan keçməli olub [6]. Qlobal siyasətə əhəmiyyətli təsir göstərən diplomatik danışıqların və sülhməramlılığın təminatçısı kimi Avropa İttifaqı (Aİ) kollektiv sükut və üzv dövlətlərin

fərdi səslərinin qarışığı ilə yadda qalan İkinci Qarabağ Müharibəsi zamanı fərqli mövqe nümayiş etdirdi. Bu mürəkkəb mövqe təkcə müharibənin dinamikasında deyil, həm də Aİ-nin Azərbaycanla münasibətlərinin sonradan yenidən formalaşdırılmasında özünü göstərdi. Aİ-nin diplomatiyanın gizli cərəyanları vasitəsilə naviqasiyasını müşahidə etmək beynəlxalq münasibətlərin incə təbəqələrinə dair fikirlər təklif etdi, hər bir hərəkətin hesablandığı, lakin təşkilatın unikal təbiəti və üzv dövlətlərin müxtəlif maraqları ilə məhdudlaşdırıldığı bir şahmat taxtasını ortaya qoydu.

Aİ-nin münaqişəyə rəsmi cavabları və siyasətləri ilk növbədə gərginliyin azaldılması və sülh yolu ilə həlli çağırışları ilə səciyyələnirdi. Bununla belə, bu çağırışlar çox vaxt Aİ-yə üzv dövlətlərin daha iddialı mövqeləri ilə kölgədə qalır, İttifaqın özündə bir dilemmanı üzə çıxarırdı. Aİ-nin yaydığı rəsmi bəyanatlarda Dağlıq Qarabağ münaqişəsində vasitəçiliyə həsr olunmuş Fransa, Rusiya və ABŞ-ın sədrlik etdiyi üçtərəfli qurum olan ATƏT-in Minsk Qrupunun himayəsi altında hərbi əməliyyatların dayandırılması və dialoqa başlanmasının vacibliyi vurğulandı. Məsələn, İttifaqın Xarici Əlaqələr və Təhlükəsizlik Siyasəti üzrə Ali Nümayəndəsi Josep Borrell Aİ-nin danışıqlar yolu ilə həllə sadiqliyini vurğuladı və müharibənin genişlənməsi və onun insan dəyərindən dərin narahatlığını ifadə etdi. Lakin bu bəyanatlar çox vaxt hadisələrin gedişatını dəyişdirə biləcək təsir və ya konkret tədbirlərə malik deyildi və beləliklə, Aİ-nin effektiv sülhməramlı deyil, ehtiyatlı müşahidəçi olduğu qənaəti yarandı.

Aİ-nin kollektiv səsi ilə paralel olaraq, üzv dövlətlərin fərdi münasibətləri daha müxtəlif və bəzən ziddiyyətli mənzərə yaradırdı. Fransa kimi Ermənistanla yaxın və dərin əlaqələri olan ölkələr öz narahatlıqlarını daha sərt şəkildə ifadə edərək, atəşkəs üçün təcili tədbirlər görməyə çağırıblar və xarici döyüşçülərin cəlb olunması ilə bağlı təşviş ifadə ediblər ki, bu da Ermənistana qarşı daha rəğbətli mövqe nümayiş etdirir. Xüsusən də Fransanın bu münasibətinə qarşı Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev: "Fransa Senatının bizim məsələyə nə dəxli var? İstəsələr, Marseli ermənilərə versinlər və orada özlərinə dövlət qursunlar." dedi [7]. Bunun əksinə olaraq, Macarıstan və Polşa kimi ölkələr ərazi bütövlüyü prinsiplərini vurğulamaqla daha balanslı perspektivi qoruyub saxlamış və bununla da dolayısı ilə Azərbaycanın perspektivləri ilə daha sıx uyğunlaşmışdır. Aİ daxilindəki bu fərqli mövqelər təkcə milli xarici siyasətin vahid blok çərçivəsində uyğunlaşdırılmasının mürəkkəbliyini vurğulamaqla yanaşı, həm də Aİ-nin münaqişə vəziyyətlərində qətiyyətlə hərəkət etmək imkanları ilə bağlı suallar doğurub.

Aİ-yə üzv olan ayrı-ayrı dövlətlərin münasibətindəki fərqlər Aİ-nin İkinci Qarabağ Müharibəsi ilə bağlı ümumi siyasətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Yekdil mövqenin olmaması Aİ-nin sülh üçün vasitəçi və ya güclü müdafiəçi kimi potensial rolunu zəiflədib. Əvəzində vəziyyət Aİ daxilində fərqli fikirləri önə çəkdi və münaqişənin həllinə daha effektiv töhfə verə biləcək ardıcıl siyasətin qəbulunu çətinləşdirdi. Kollektiv niyyətlər və fərdi hərəkətlər arasındakı bu uyğunsuzluq, milli maraqların və tarixi münasibətlərin tez-tez addımları diktə etdiyi diplomatiyanın mürəkkəb rəqsini ortaya qoydu və Aİ-ni onun kollektiv səsinin üzv dövlətlərin daha yüksək, daha fərqli tonları ilə sulandırıldığı bir vəziyyətdə qoydu.

Bundan əlavə, Aİ-nin İkinci Qarabağ müharibəsi və onun nəticələrinə yanaşması Azərbaycanla münasibətlərin yenidən qurulmasında kritik amil olub. Hiss olunan passivlik və qeyri-ardıcıl cavablar Azərbaycanı diplomatik fəaliyyətlərini və strateji müttəfiqliklərini yenidən qiymətləndirməyə sövq etdi. Üzv dövlətlərin müxtəlif maraqları ilə birləşən Aİ siyasətlərinin mürəkkəbliyinin nüanslı yanaşma tələb etdiyi daha çox etiraf olunur. Azərbaycan diplomatik əlaqələri şaxələndirməkdə, Azərbaycanın maraqlarına qarşı daha qəbuledici və ya neytral mövqe tutan Aİ ölkələri ilə əlaqələri gücləndirməkdə və regionda daha fəal rol oynamaq istəyən digər qlobal güclərlə əlaqələr qurmaqda maraqlıdır.

Aİ öz strateji maraqlarını sülh və sabitliyin təşviqi məqsədi ilə balanslaşdıraraq ehtiyatla addımlamağı güdür. Bundan əlavə, Aİ-nin Cənubi Qafqazda münaqişələrin həllinə və sabitliyə yanaşması onun Aİ və Yaponiya arasında assosiasiya sazişi kimi strateji tərəfdaşlıqlarından da nümunə götürə bilər. Bu cür sazişlər beynəlxalq münasibətlərdə strateji tərəfdaşlığın əhəmiyyətini vurğulayır və Cənubi Qafqaz kimi münaqişəli regionlarda sülhün və əməkdaşlığın təşviqində Aİ üçün nümunə ola bilər [8].

Nəticədə, İkinci Qarabağ Müharibəsi Cənubi Qafqazın geosiyasi xəttlərini yenidən formalaşdırmaqla yanaşı, Aİ-nin diplomatik mexanizmlərinə və Azərbaycanla qarşılıqlı fəaliyyətinə də işıq saldı. Aİ-nin ehtiyatlılıqla səciyyələnən və üzv dövlətlərin müxtəlif, bəzən isə ziddiyyətli səsləri ilə kölgədə qalan kollektiv mövqeyi xarici siyasətdə birliyin qorunmasının çətinliklərini ortaya qoydu. Azərbaycan

üçün bu təcrübə beynəlxalq diplomatik mənzərəni müəyyən edən mürəkkəb maraqlar mozaikasını dərk edərək, geniş spektrli qlobal aktorlarla əlaqə qurmağa çalışan çoxşaxəli xarici siyasətin vacibliyini vurğuladı. İrəlilədikcə, Aİ ilə Azərbaycan arasında inkişaf edən münasibətlər, şübhəsiz ki, bu dinamikadan təsirlənməyə davam edəcək və Aİ ilə Azərbaycan arasında münasibətləri formalaşdıracaq.

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra münasibətlərin yenidən formalaşdırılması. Avropa İttifaqının (Aİ) İkinci Qarabağ Müharibəsi ilə bağlı mövqeyinin mənşəyini onun regionla, xüsusən də Azərbaycanla tarixi və strateji əlaqələrinə bağlaya bilərik. Azərbaycan 2006-cı ildə Yaxın Qonşu kimi Aİ-yə daxil olduqdan sonra həmin il müəyyən edilmiş siyasət çərçivəsində Fəaliyyət Planının hazırlanması ilə iki ölkə arasında ikitərəfli münasibətlərdə nəzərəçarpacaq irəliləyiş müşahidə edilmişdir [9]. Xüsusilə, İkinci Qarabağ Müharibəsindəki qələbə Aİ-Azərbaycan münasibətlərinə yeni ölçülər əlavə edərək, güc dinamikasının dəyişməsi ilə bağlı narahatlıqları və regionda təhlükəsizlik problemlərini əks etdirdi və bu, Aİ-nin Qafqaz regionunda strateji maraqlarına və fəaliyyətinə təsir etdi. [10]. Müharibənin Avropa İttifaqının Azərbaycana qarşı xarici siyasətinə uzunmüddətli təsirləri çoxşaxəlidir və tarixi hadisələrdən və geosiyasi dinamikadan dərindən təsirlənir. Xüsusilə, 1826-cı il Rusiya-İran müharibəsindən və 1991-ci ildə Sovet İttifaqının dağılmasından sonrakı hadisələr Azərbaycanın regional rolunu və qonşu dövlətlərlə, xüsusilə Türkiyə ilə münasibətlərini əhəmiyyətli dərəcədə formalaşdırdı. Bu tədbirlər təkcə siyasi ittifaqlar baxımından deyil, həm də mədəni və iqtisadi mübadilələr kontekstində Azərbaycanın regionda strateji tərəfdaş kimi əhəmiyyətini vurğulamışdır [11].

İkinci Qarabağ müharibəsi ərəfəsində beynəlxalq münasibətlərin inkişafını müşahidə etməklə münaqişənin Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında dinamikaya necə təsir etdiyi aydın olur. 2020-ci ildə İkinci Qarabağ müharibəsi və 2022-ci ildə Ukraynanın işğalı Azərbaycan-Aİ münasibətlərində mühüm geosiyasi dəyişikliklərə səbəb oldu [12]. Hərbi əməliyyatların başa çatması təkcə zərər çəkmiş bölgələrdə yenidənqurma və barışıq dövrünün müjdəsi deyil, həm də Bakı ilə Brüssel arasında diplomatik və iqtisadi münasibətlərdə transformasiya dövrünün başlanğıcı oldu. Bu fəsildə Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyi, iqtisadi əməkdaşlıq və regional sabitlik sahələrində Azərbaycana yönəlik strateji istiqamətləri və siyasətin yenidən qurulması ilə vurğulanan bu əlaqələrin incə yenidən kalibrlənməsi nəzərdən keçirilir.

Münaqişədən dərhal sonra Cənubi Qafqaz regionunun kritik geosiyasi və enerji maraqlarına dair yeni anlayışı əks etdirən Avropa İttifaqının Azərbaycana qarşı diplomatik mövqeyində nəzərəçarpacaq dəyişikliklər baş verdi. Azərbaycanın enerji müxtəlifliyinin və üzv ölkələr üçün təhlükəsizliyin təmin edilməsində mühüm rolunu dərk edən Aİ Bakı ilə əlaqələrin dərinləşdirilməsinə yönəlmiş dialoqlara təşəbbüs göstərib. Bu mərhələ gücləndirilmiş tərəfdaşlığın təməlinin qoyulmasına yönəlmiş bir sıra yüksək səviyyəli qarşılıqlı əlaqələr, o cümlədən Avropa rəsmilərinin Azərbaycana səfərləri ilə səciyyələnir.

Aİ-nin əsas strateji cavabı Azərbaycanla enerji tərəfdaşlığının inkişafı oldu. Aİ-nin Rusiya qazından asılılığını azaltmaq istəyi əsasında Azərbaycanın alternativ enerji təchizatçısı kimi əhəmiyyəti artıb. Bu səylər Azərbaycan təbii qazının Avropaya nəqlini asanlaşdıran Cənub Qaz Dəhlizinin başa çatması ilə öz bəhrəsini verdi. Avropa Komissiyasının bu infrastrukturun genişləndirilməsi üzrə sonrakı səyləri bu tərəfdaşlığın strateji dərinliyini vurğulayır.

Eyni zamanda, Aİ enerji sektorundan kənarda iqtisadi əməkdaşlığın təşviqində fəaldır. Bura Azərbaycanın müharibədən sonrakı iqtisadi reabilitasiyası, infrastrukturun inkişafı və diversifikasiya səylərini dəstəkləmək təşəbbüsləri daxildir. Avropanın Azərbaycanın bərpa olunan enerji sektoruna və rəqəmsal iqtisadiyyata sərmayə qoyması ikitərəfli iqtisadi əlaqələrin əhatə dairəsinin genişlənməsinə nümunədir.

Münaqişədən sonra Aİ-Azərbaycan münasibətlərinin yenidən formalaşdırılması qarşılıqlı asılılığın praqmatik tanınmasının rəmzidir. Aİ üçün Azərbaycan enerji təhlükəsizliyini gücləndirmək və resursları şaxələndirmək strategiyasında təməl daşı kimi çıxış edir. Enerji sahəsində əməkdaşlığın vurğulanması Azərbaycanın enerji təchizatçısı kimi rolunu gücləndirməklə yanaşı, iqtisadi əməkdaşlıq və regional təhlükəsizlik kimi daha geniş məsələlərin həlli üçün əlverişli mühit yaratmışdır.

Aİ ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələr əhəmiyyətli dərəcədə genişləndi və Aİ Azərbaycanın ən böyük ticarət tərəfdaşlarından birinə çevrildi. Bu iqtisadi birləşmə karbohidrogenlərdən kənara çıxaraq kənd təsərrüfatı, turizm və informasiya texnologiyaları kimi sektorları əhatə edir. Bu çoxşaxəli iştirak Azərbaycanın iqtisadi inkişafının və qlobal bazara inteqrasiyasının təşviqində səmərəlidir.

Təhlükəsizlik cəbhəsində Aİ-nin regionda sülh və sabitliyin təşviqində iştirakı yeni ölçülər alıb. Aİ-nin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin hərtərəfli və daimi həllinə tərəfdar olması, o cümlədən ATƏT-in Minsk Qrupunun səylərini dəstəkləməsi onun regional sabitliyə sadiqliyini nümayiş etdirsə də, proses və əldə olunan yekun məqam onu göstərir ki, Ermənistan tərəfinin sülh və diplomatiya yolu ilə işğaldan əl çəkməyəcəği, aydın şəkildə başa düşüldü və Azərbaycan ordusu kəskin addımlar ataraq ATƏT-in Minsk qrupunun illərdir həll edə bilmədiyi problemi 44 gün ərzində həll etdi.

Bura təkcə münaqişədən sonrakı bərpa və minalardan təmizləmə səylərinə birbaşa dəstək deyil, həm də uzun müddətdir davam edən problemlərin həlli üçün Azərbaycan və Ermənistan arasında dialoqun asanlaşdırılması daxildir. Aİ-nin Cənubi Qafqaz üzrə Xüsusi Nümayəndəsi vasitəsilə özünü göstərən regionda artan diplomatik nüfuzu onun sülh və sabitliyə kömək edən ekosistemin inkişafında fəal rol oynamaq əzmini əks etdirir.

Xülasə, İkinci Qarabağ Müharibəsindən sonra Avropa İttifaqının Azərbaycanla inkişaf edən əlaqələri XXI əsrdə diplomatiyanın, iqtisadi əməkdaşlığın və regional təhlükəsizliyin mürəkkəbliyi və bir-biri ilə əlaqəli olmasının sübutudur. Xüsusilə enerji təhlükəsizliyi və iqtisadi inkişaf sahələrində Aİ-Azərbaycan tərəfdaşlığının gücləndirilməsi istiqamətində atılan addımlar təkcə yaxın region üçün deyil, həm də Avropanın daha geniş enerji təhlükəsizliyi və geosiyasi dinamikası üçün dərin təsirlərə malikdir.

Transformativ dəyişikliklərin şahidi olmaq Cənubi Qafqazda davamlı sülh və firavanlıq perspektivləri ilə bağlı ehtiyatlı nikbinliyə səbəb olur. Aİ-nin rolu, əgər davamlı və strateji cəhətdən nüanslıdırsa, həqiqətən sabit, təhlükəsiz və çiçəklənən regionun formalaşmasında təsirli ola bilər və münaqişədən sonra bərpa və regional sabitliyin çoxşaxəli problemlərinin həllində beynəlxalq əməkdaşlığın vacibliyini vurğulayır.

Tənqidi təhlil və gələcəyə baxış. "Avropa İttifaqının İkinci Qarabağ Müharibəsi və Azərbaycanla Münasibətlərin Sonradan Yenidən Formalaşması" adlı məqalənin "Tənqidi təhlil və gələcəyə baxış" bölməsinə diqqət yetirərək, əhatəli bölmə yaratmaq üçün ətraflı təhlilə keçəcəyik. Bu təhlil münaqişə zamanı Avropa İttifaqının (Aİ) mövqeyini tədqiq edəcək, onların mövqelərinə yönəlik tənqidləri qiymətləndirəcək və müharibənin uzunmüddətli nəticələrini nəzərə almaqla Aİ-Azərbaycan münasibətlərinin müharibədən sonrakı gedişatı ilə bağlı proqnozlar verildi.

Qısa, lakin gərgin münaqişə olan İkinci Qarabağ Müharibəsi Cənubi Qafqazın geosiyasi mənzərəsini dəyişdirməklə yanaşı, beynəlxalq ictimaiyyətin, xüsusilə də Avropa İttifaqının reaksiyasına işıq saldı. Aİ-nin tez-tez atəşkəs və diplomatiya çağırışları ilə xarakterizə olunan yanaşması uzaq və bəziləri üçün qətiyyətsiz görünürdü. Azərbaycan üçün bu mövqe mənalı iştirak və ya dəstəyin olmaması kimi qəbul edildi və Aİ-nin regionda sülh və sabitliyə sadiqliyinə şübhələrlə dolu bir boşluq buraxdı. Aİ-nin münaqişələrin həlli mexanizmləri və diplomatik müdaxilələri Dağlıq Qarabağ münaqişəsini müəyyən edən tarixi mürəkkəbliklər və köklü düşmənçilik halları qarşısında qeyri-adekvat kimi qiymətləndirilib.

Münaqişənin nəticələrini və regionda güc dinamikasının sonradan yenidən uyğunlaşdırılmasını nəzərə alaraq, Aİ-nin mövqeyinin effektivliyi daha çox sual altındadır. Rusiyanın vasitəçiliyi ilə Qərb aktyorlarını kənara qoyan atəşkəs razılaşması Aİ-nin təsirinin azaldığını vurğuladı və onun regional münaqişələrdə etibarlı vasitəçi kimi çıxış etmək qabiliyyətinə dair suallar doğurdu. Bu ssenari Aİ-nin diplomatik səylərinin yaxşı niyyətli olsa da, yerdə əhəmiyyətli təsir göstərmək üçün lazımi güc və qətiyyətə malik olmadığını iddia edərək, Aİ-nin Azərbaycana tənqidi baxışını vurğulayır.

Tənqidçilər iddia edirlər ki, Aİ-nin İkinci Qarabağ Müharibəsinə reaksiyası daha geniş xarici siyasət çağırışlarının, o cümlədən bəzən iflicliyə səbəb olan konsensusa əsaslanan yanaşmanın və Şərq Qonşuluğu üçün vahid strategiyanın olmamasının simvoludur. Tənqid, Aİ-nin hərəkətlərinin proaktiv deyil, reaktiv olması və hərbi əməliyyatların genişlənməsindən əvvəl dialoqu asanlaşdırmaq imkanlarının əldən verildiyi qənaətinə də şamil edilir. Aİ-nin münaqişələrin həlli və sülhməramlı təşəbbüslərə konkret dəstəyi Azərbaycanda bir çoxları tərəfindən minimal olaraq qəbul edilib, onlar münaqişənin əsas səbəblərini həll etmək və davamlı sülh prosesini asanlaşdırmaq üçün daha möhkəm və praktiki yanaşma gözləyirdilər.

Üstəlik, Aİ-nin ərazi bütövlüyü və suverenlik kimi prinsiplərə sadiqliyi rəsmi bəyanatlarda vurğulansa da, praktiki baxımdan o qədər də inandırıcı görünmürdü. Ritorika və fəaliyyət arasındakı bu uyğunsuzluq Aİ-nin rolunun və niyyətlərinin yenidən qiymətləndirilməsinə səbəb olub, vaxtilə Aİ-ni

regionda sülhün və inkişafın təşviqində potensial tərəfdaş kimi görən Azərbaycanda məyusluq hissini gücləndirib.

Gələcəyə nəzər salsaq, müharibədən sonrakı dövrdə Aİ-Azərbaycan münasibətlərinin gedişatı həm çağırışlar, həm də imkanlar təqdim edir. Müharibənin yekunu, Azərbaycanın əhəmiyyətli ərazilərə nəzarəti bərpa etməsi ilə münaqişə dinamikasından enerji təhlükəsizliyi, iqtisadi inkişaf və siyasi islahatlar kimi sahələrdə əməkdaşlığa keçməklə əlaqələri yenidən müəyyənləşdirmək və gücləndirmək üçün unikal pəncərə təklif edir. Lakin bu, regionun mürəkkəbliklərini və Aİ-nin Azərbaycanın narahatlıqları və istəkləri ilə daha dərindən məşğul olmaq istəyini dəqiq başa düşməyi tələb edir.

Üstəlik, İkinci Qarabağ Müharibəsinin uzunmüddətli nəticələri və inkişaf edən Aİ-Azərbaycan münasibətləri, ehtimal ki, regionda daha geniş geosiyasi münaqişələrə təsir göstərəcək. Aİ-nin özünü Cənubi Qafqazda etibarlı aktor kimi göstərə bilməsi onun öz siyasətlərini və hərəkətlərini yerlərdə reallıqlara uyğunlaşdırmaq, öz strateji maraqlarını münaqişələrin həlli və regional inkişafa həqiqi sadiqliyi ilə balanslaşdırmaq qabiliyyətindən asılı olacaq.

Nəticə. İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra yaranmış mürəkkəb geosiyasi mənzərəni seyr etdikcə aydın olur ki, Avropa İttifaqının mövqeyi və ondan sonrakı fəaliyyətləri Azərbaycanın xarici siyasət istiqamətinə və daxili dinamikasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərib. Əsas məqamlara nəzər saldıqda aydın olur ki, müharibə təkcə regional reallıqları dəyişməyib, həm də Cənubi Qafqaz regionunda beynəlxalq münasibətlərin xəttlərinin yenidən formalaşdırıb. Avropa İttifaqı münaqişəyə və onun nəticələrinə çoxşaxəli reaksiyası ilə bu transformasiyada əsas rol oynayıb, diplomatik fəaliyyətin qarışığı və regionda sabitliyin və sülhün təşviqinə yönəlmiş ehtiyatlı optimizm nümayiş etdirib.

Aİ-nin atəşkəs, ərazi bütövlüyü və egəmənləliyə hörmət çağırışları, sülhçü həll və birləşməyə dəstək verilməsinə yönlənən cəhdlər, sözügedən söyləm olaraq qalıb, AB ölkələrinin əksəriyyəti Ermənistana dəstək ifadələri vermişdir. Bu yanaşma qətiyyətli addım atmadığına görə bəzi tənqidlərə səbəb olsa da, Aİ-nin öz prinsiplərini real siyasətlə balanslaşdırmaqda mövqeyinin mürəkkəbliyini vurğulayır. Avropa Xarici Fəaliyyət Xidmətinin bildirişlərində qeyd edildiyi kimi, o, 23 yanvar 2023-cü ildə sərhəd idarəçiliyi və təhlükəsizlik əməliyyatlarını təkmilləşdirmək üçün Ermənistana mülki missiya göndərmək qərarı ilə vəzifəsinin icrasına başlayıb. Aİ-nin bu münasibəti regional sabitliyə və təhlükəsizliyə töhfə vermək əzmi kimi vurğulansa da, yenə də Ermənistanı qoruyan və dəstəkləyən qeyri-obyektiv mövqe nümayiş etdirib.

Müharibəni və onun nəticələrini təhlil edəndə belə bir hiss var ki, Azərbaycan xalqının tarixində mühüm məqam baş verib; Bu məqam təkcə ərazi bütövlüyünün bərpası deyil, həm də Azərbaycanın regionda və beynəlxalq səhnədə də yerini yenidən müəyyən etmək imkanı yaradır. Avropa İttifaqının münaqişədən sonrakı iştirakı və dialoqu və əməkdaşlığı asanlaşdırmaq istəyi daha konstruktiv və qarşılıqlı faydalı əlaqələrinə doğru potensial keçiddən xəbər verir. Bu inkişaf edən dinamika Aİ-nin Şərq Tərəfdaşlığı məqsədlərinə uyğun olaraq enerji təhlükəsizliyi, iqtisadi inkişaf və siyasi islahatlar da daxil olmaqla ümumi maraq kəsb edən sahələrdə əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar açmağa hazırlaşır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ramin Sadık, (Yıl 2023, Cilt: 14 Sayı: 66, 11) II. Karanbağ Savaşı'ndan Sonra Güney Kafkasya'da Barış Arayışları. - https://doi.org/10.59281/turkiz.1362111 [18.05.2024].
2. Dr. Stefan Meister, Laure Delcour, (2023), The Armenia-Azerbaijan Conflict: What Role Now for the EU in the South Caucasus after Nagorno-Karabakh? - https://dgap.org/en/research/publications/armenia-azerbaijan-conflict [18.05.2024].
3. Murat Aslan, (2023), Karabakh From Conflict to Resolution. - https://www.researchgate.net/publication/374951459_KARABAKH_FROM_CONFLICT_TO_RESOLUTION [18.05.2024].
4. İlhan Aras, (2017, S. 101), Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü. - https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/422193 [18.05.2024].
5. Dr. Emrah KAYA, (2022), Orta Asya ile Avrupa Yakınlaşmasında Stratejik Önemi Artan Azerbaycan. - https://www.ankasam.org/orta-asya-ile-avrupa-yakinlasmasinda-stratejik-onemi-artan-azerbaycan/ [18.05.2024].

6. Mehlika Özlem Ultan, Didem Saygın, (2021), Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinde Azerbaycan Alternatifi. - https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2435095 [18.05.2024].
7. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev (2020), "Fransa Senatosunun bizim meselemizle ne ilgisi var? - https://www.trthaber.com/haber/dunya/aliyevden-fransaya-cok-istiyorlarsa-marsilyayi-ermenilere-versinler-535320.html [18.05.2024].
8. Seçil Öraz Beşikçi, (2016), Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler. - https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/633596 [18.05.2024].
9. Murteza Hasanoğlu, Asim Memmedov, Bahtiyar Maharramov, (2020, Cilt: 3 Sayı: 3, 522 - 529, 01.01.2021), İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan - Türkiye İlişkileri. - https://doi.org/10.33712/mana.840199 [18.05.2024].
10. Mehman Ahmedov, (2015), Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Azerbaycan'ın AB'ye Siyasal ve Yönetsel Entegrasyonu. - https://www.academia.edu/17902940/ [18.05.2024].
11. Levent Özdemir, (2021), Dağlık Karabağ Meselesinde Değişen Gidişat ve Türkiye'nin Rolü. - https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1997020 [18.05.2024].
12. Shujaat Ahmadzada, (2024), Can Energy Ties Prevent an Azerbaijan–EU Rift? - https://carnegieendowment.org/politika/92137 [18.05.2024].

ЭНЕС ЙЫЛДЫРЫМ
Докторант Бакинского Государственного Университета

ПОЗИЦИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ КАРАБАХСКОЙ ВОЙНЫ И ПЕРЕСМОТР ОТНОШЕНИЙ С АЗЕРБАЙДЖАНОМ ПОСЛЕ ВОЙНЫ

Вторая Карабахская Война, разразившаяся осенью 2020 года и продолжавшаяся 44 дня, ознаменовала собой короткую, но чрезвычайно значимую борьбу между Азербайджаном и Арменией. Этот конфликт способствовал восстановлению территориальной целостности Азербайджана и обеспечил формирование нового геополитического положения на Южном Кавказе. Прекращение боевых действий ознаменовало поворотный момент в позиции Европейского Союза (ЕС) и пересмотр его отношений с Азербайджаном.

Ключевые слова: Вторая Карабахская Война, Европейский Союз, Азербайджан, территориальная целостность, Южный Кавказ, энергетическая безопасность.

ENES YILDIRIM
PhD student of Baku State University

THE POSİTİON OF THE EUROPEAN UNİON DURİNG THE SECOND KARABAKH WAR AND THE RESHAPİNG OF RELATİONS WİTH AZERBAİJAN AFTER THE WAR

The Second Karabakh War, which erupted in the autumn of 2020 and lasted for 44 days, marked a short yet profoundly significant confrontation between Azerbaijan and Armenia. This conflict facilitated the restoration of Azerbaijan's territorial integrity and led to the formation of a new geopolitical landscape in the South Caucasus. The cessation of hostilities heralded a pivotal moment in the European Union's (EU) stance and the reconfiguration of its relations with Azerbaijan.

Keywords: Second Karabakh war, European Union, Azerbaijan, territorial integrity, South Caucasus, energy security.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 18 may 2024-cü il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 oktyabr 2024-cü il.
Rəyçilər: s.e.ü.f.d. Kərəm Məmmədov, s.e.d. Adil Mirabdullayev.